

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Fodor Antónia

Les phrases conditionnelles françaises et portugaises construites avec *si*
aux XIVe-XVe siècles

című doktori disszertáció tézisei

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Romanisztika Program

2010

1. Témaválasztás és célkitűzés

A disszertáció a XIV-XV. századi, *si*-vel bevezetett francia és a portugál feltételes mondatokat vizsgálja. Tanulmányunk célja az, hogy bemutassuk és elemezzük, az adott időszakban a francia és a portugál nyelv milyen nyelvi eszközöket használt a feltételesség kifejezéséhez, milyen igeidőket és igemódokat használtak a *si*-vel bevezetett feltételes mondatokban.

Választásunk azért esett a XIV-XV. századra, mert ebben az időszakban a francia nyelvben még használatos volt a kötőmód folyamatos múltja (*imparfait du subjonctif*) mind a jelenre, mind a múltra vonatkozó feltétel kifejezésére, de a jelen időre vonatkozó feltételes mondatok esetében a leggyakoribb szerkezet a ma is használatos szerkezet volt: kijelentő mód folyamatos múlttal (*imparfait de l'indicatif*) az alárendelésben, feltételes jelennel (*conditionnel présent*) a főmondatban. A múlt idejű feltételes mondatok esetében pedig a kötőmód folyamatos múltja mellett a kötőmód régmúltja (*plus-que-parfait du subjonctif*) is használatban volt mind az alárendelt tagmondatban, mind a főmondatban. Ez a korszak tehát egyfajta átmeneti korszaknak tekinthető, hiszen egy szövegen belül is megtalálhatjuk a feltételes mondatokban a ma már nem használatos szerkezeteket és a mai nyelvben használatosakat is.

A portugál nyelv esetében az adott időszakban a kijelentő mód egyszerű régmúltját (*mais-que-perfeito simples do indicativo*) használták mind a jelenre, mind a múltra vonatkozó feltétel kifejezésére, az alárendelt tagmondatban és a főmondatban is. Az összetett igeidők használata (kötőmód régmúlt – *mais-que-perfeito do conjuntivo* –, feltételes múlt – *condicional composto*) – a korszakról megjelent tanulmányok szerint – még nem megfigyelhető az írott forrásokban.

2. Előzmények

A francia feltételes mondatok történetéről 1939-ben jelent meg Robert-Léon Wagner részletes tanulmánya. Wagner, egy hosszú elméleti bevezető után, a jelenre és múltra vonatkozó feltételes mondatok fejlődését mutatja be. Wagner tanulmányának

megjelenése óta csak néhány kisebb tanulmány íródott a feltételes mondatokról, így 1973-ban M. Currie cikke a XV-XVI. századi feltételes mondatokról, aki, Wagner tanulmányát használva kiindulópontnak, a kötőmód folyamatos múltjának használatát elemezte, és kiegészítette, illetve pontosította Wagner megállapításait.

A portugál feltételes mondatok történetéről 1961-ben jelent meg Ângela Vaz Leão tanulmánya, amelyben áttekintést kapunk a különböző korszakokban használt feltételes mondatokról, gyakoriságukról, viszont a szerző nem elemezte a különböző igeidők és igemódok használatát, nem beszélt a különböző szerkezetek szemantikai értékéről és modalitásáról.

3. Vizsgálati módszer, a dolgozat felépítése

Mind a francia, mind a portugál korpuszunk kizárólag XIV-XV. századi, prózai művekből áll, mivel úgy gondoljuk, a versformák és a rímek kötöttségei befolyásolhatják a választást két egyenértékű, konkurens szerkezet között.

A francia korpuszt a következő művek alkotják: *Bérinus*, Froissart: *Chroniques III*, *Le Ménagier de Paris*, *Les quinze joies de mariage*, Alain Chartier: *Le Quadrigue invectif*, Antoine de la Sale: *Jehan de Saintré*, *Les cent nouvelles nouvelles*, *Le roman de Jehan de Paris*.

A portugál korpuszt a következő művek alkotják: *Crónica Geral de Espanha de 1344*, *A Demanda do Santo Graal*, *Orto do Esposo*, *O Castelo Perigoso*, *Livro da Enseñança de Bem Cavalgar Toda Sela*, *Fabulário Português*, Fernão Lopes: *Crónica de D. Pedro I*.

A korpuszunkba nem vettük bele azokat a feltételes mondatokat, amelyek függő beszédben vannak és az igeidőhasználatot az igeidőegyeztetés szabályai határozzák meg. A portugál korpuszunkba nem vettük be azokat a mondatokat, amelyekben a főmondatban és/vagy az alárendelt tagmondatban lévő ige a kijelentő mód egyszerű régmúlt többes szám harmadik személyében vagy a kijelentő mód elbeszélő múlt (*pretérito perfeito simples do indicativo*) többes szám harmadik személyében áll, mert az adott időszakban ezeknek az alakoknak a flexiós morféma gyakran homográf volt.

A teljes korpuszt – ez több, mint háromezer mondatot jelent – cd-n csatoltuk tanulmányunkhoz, remélve, hogy ez gyors és egyszerű keresést tesz lehetővé mindenkinek számára.

Dolgozatunk elején a feltételes mondatok általános jellemzőit, a feltételes mondatok osztályozásáról szóló különböző elméleteket és a különböző típusú feltételes mondatok szintaktikai jellemzőit mutatjuk be.

Dolgozatunk következő fejezetében a feltételes mondatok fejlődését mutatjuk be. Kiindulópontunk a klasszikus latin, és, a késői vulgáris latinban lezajlott változások bemutatását követően, a francia illetve portugál feltételes mondatok fejlődését írjuk le, egészen a modern nyelvállapotig.

A negyedik fejezetben a francia korpuszunk, az ötödik fejezetben a portugál korpuszunk feltételes mondatait elemezzük. A mondatok csoportosításának, elemzésének alapja mindkét nyelv esetében az alárendelt tagmondatban, illetve a főmondatban használt igeidő. Leírásunk szinkrón, az adott korszak nyelvhasználatának bemutatása a célunk.

4. Eredmények

A francia feltételes mondatok elemzése során megállapíthattuk, hogy a kötőmód és a kijelentő mód közötti oppozíció mind a főmondatban, mind az alárendelt tagmondatban megfigyelhető. A kötőmód folyamatos múltja a feltételes mondat mindkét tagmondatában használatos volt, mind a jelenre, mind a múltra vonatkozóan, de gyakoribb volt a jelenre vonatkozó mondatokban. Mindazonáltal a kötőmód folyamatos múltjának használata visszaszorulóban volt mind a jelenre, mind a múltra vonatkozó mondatok esetében. Ez a visszaszorulás általános volt: miután elemeztük a kötőmód folyamatos múltjának és a konkurens formák – kijelentő mód folyamatos múlt, feltételes jelen a jelenre vonatkozó mondatokban, kötőmód régmúlt a múltra vonatkozó alakokban – előfordulásait, megállapíthattuk, hogy majdnem minden ige esetében csökkent a kötőmód folyamatos múltjának aránya. Az a tény, hogy néhány ige, amelyeket Wagner „szembeszegülő” – *réfractaire* – igeeknek nevezett

tanulmányában, gyakrabban fordul elő kötőmód folyamatos múltban, azzal magyarázható, hogy ezek gyakrabban előforduló igék a beszédben, így a konkurens formák esetében is több példát találtunk. A kötőmód folyamatos múltjának és a rivális formáknak az aránya viszont ugyanaz volt, mint a többi ige esetében. Mindössze néhány ige nem felelt meg ennek az általános tendenciának: *avoir*, *cuidar*, *devoir*, *oser* és a „*se ne fust*” állandósult szerkezet.

A jelenre vonatkozó potenciális és irreális feltételes mondatok esetében a 'si + kijelentő mód folyamatos múlt + feltételes jelen' szerkezet volt a domináns, ennek a szerkezetnek a használata lehetővé tette a beszélő számára az időviszonyok tisztázását.

A múltra vonatkozó feltételes mondatok esetében megállapítottuk, hogy a kötőmód régmúltjának használata volt domináns ebben az időszakban, gyakrabban és többféle igével fordult elő, mint a kötőmód folyamatos múltja. A kijelentő mód régmúltja és a feltételes múlt még nem voltak konkurensei a kötőmód régmúltjának az adott időszakban, használatuk jóval ritkább volt.

A portugál feltételes mondatok esetében csak az alárendelt tagmondatban volt megfigyelhető a kötőmód és a kijelentő mód közötti oppozíció.

Megállapítottuk, hogy a kijelentő mód egyszerű régmúltja mindkét tagmondatban használatos volt, mind a jelenre, mind a múltra vonatkozó feltételes mondatokban, azonban megfigyeltük, hogy a múltra vonatkozó használata jóval gyakoribb volt.

A múltra vonatkozó feltételes mondatokban megfigyelhettük a kötőmód folyamatos múltjának és a feltételes jelennek a használatát is.

Fontos eredmény, hogy korpuszunkban van két olyan mondat, amelynek alárendelt tagmondatában a kötőmód régmúltja használatos, mivel Leão tanulmánya szerint ez az igealak legkorábban a XVIII. századi szövegekben figyelhető meg, így ezt az állítását cáfoltuk.

Kiemelendő az a tény is, hogy van egy példánk a feltételes múlt használatára is, amit egyetlen, általunk ismert tanulmány vagy történeti nyelvtan sem említ.

A jelenre vonatkozó feltételes mondatok esetében megállapítottuk, hogy a domináns szerkezet a „*se* + kötőmód folyamatos múltja + feltételes jelen” volt, a kijelentő mód egyszerű régmúltjának előfordulása ezekben a mondatokban nagyon ritka volt.

A jövőre vonatkozó feltételes mondatok esetében megállapítottuk, hogy a legnagyobb csoportot azok a mondatok alkotják, amelyek alárendelt tagmondatában a kötőmód jövőideje használatos.

A francia és portugál feltételes mondatok összehasonlítása során megállapítottuk, hogy a portugál archaikusabban tűnik, hiszen tendencia az egyszerű alakok használata a múltra vonatkozó mondatokban. A francia esetében az összetett alakok használata volt gyakoribb ezekben a mondatokban. Kiemelendő viszont az a tény, hogy mindkét nyelv esetében nagyon ritka a feltételes múlt használata.

Ami a kötőmód használatát illeti, megállapítottuk, hogy egyedül a francia őrizte meg a „párhuzamos” szerkezeteket, vagyis azokat a mondatokat, amelyekben a kötőmódnak ugyanaz az igeidője használatos mindkét tagmondatban. A portugálban a kötőmód igeidői csak az alárendelt tagmondatban használatosak – kivéve a kötőmód jelen idejét, amit a főmondatban is használtak felszólító értékkel –, de láthattuk, hogy a portugálban megmaradt és új használattal fennmaradt egy olyan igealak, ami a franciában nem: a kötőmód jövőidő.

Mindkét nyelv esetében megfigyelhettük, hogy a kijelentő mód jelen ideje használatos volt a potenciális és a faktuális feltételes mondatokban is. A faktuális mondatokban mind a francia, mind a portugál mondatokban találtunk egyedi használatra példákat, mint például az okhatározói, megengedő, ellentétes *si* használata.